

● چرا جهان سومی‌ها همون» می‌سازند؟ ...

■ فرهاد کلزار

اشاره:

این مداداشت نقدگونه درباره فیلم هامون از آقای فرهاد کلزار در همان حال و هوای جشنواره هشتم نکاشته شده است و اکنون بعد از اکران دوّم فیلم به چاپ می‌رسد.

* * *

بهترین آنچه را که درباره فیلم «هامون» می‌توان گفت بعدها از قول یک فرنگی به اسم «سرزدنی»، سردبیر سابق مجله «کایه دو سینما» در مجله «سروش» خواندم و دیدم آنچه که من نوشته‌ام فی الواقع می‌تواند شرحی باشد و حاشیه‌ای برخشن این فرنگی صاحب‌نظر در باب سینما. مطلبی که در مجله مذکور آمده بود این بود: «درنظر داشتم عقیده سرزدنی (سردبیر مجله «کایه دو سینما» و یکی از بهترین منتقدان فرانسه در حال حاضر) را پس از اینکه وی فیلم سنتگین هامون را دید، جویا شویم. بیست دقیقه از فیلم نکذشته بود که وی از سالان خارج شد؛ مثل اینکه نتوانست سنتگینی فیلم را تحمل کند. با حمال تعجب علت را جویا شدیم: بمنظrum تمام جهان سومی‌ها یک «هامون» دارند و برای من هم که در اطراف و اکناف دنیا زیاد فیلم می‌بینم دیگر دیدن این‌گونه کارها کسالت‌آور شده است. من تا امروز هامون ترکی، هندی، پاکستانی، تایلندی، تایوانی و... دیده‌ام و بالآخره امروز هم چشم به هامون ایرانی روشن شد. شرط می‌بندم این یکی هم مثل همقطارانش با آب تمام می‌شود. آب هم که سمعل پاک شدن است. مگرینه؟» این آقا حق مطلب را ادا کرده است و کلاش قبل از آنکه این دسته کل به آب داده شود و «هامون»، به اعتبار آنچه نداشت جایزه بکیرد، آقای «سرزدنی» با داوران محترم جشنواره هشتم نیز.

به همین معنا، ظاهر و پوسته‌ای بی‌مغز از اسلام است که دست بیعت به آمریکا داده است. اسلامی اینچنین، اهل نفی و انکار و مخالفت و مبارزه نیست و اگر هم دست بر قضا کفر ندارد، دشمنانی شود که او را به حال خوبیش رها نکنند. برای مقابله با آنها روی به مبارزه منفی می‌آورد. در میان روش‌نگران جهان سوم هستند کسانی هم که مثل مرحوم «جلال آل احمد» خود را بازیافتند و از دور باطل بیرون آمدند. اینها از روش‌نگران جماعت قطعی امید کردند و بمنوعی، کم و بیش دریافتند: «کسی باید بباید که مثل هیچ کس نیست». جلال دریافتند اروپایی نیست بباید دیگر گردندش کنی افسار تقدیم اروپایی نیست و ریش پرفسور بزری و یا سبیل نیجه‌ای هم ندارد و در میان حرفهایش هم بی‌مناسب یا با مناسب کلمات فرنگی بلغور نمی‌کند. او کسی است که وقتی می‌اید مردم جلوی پایش بلند می‌شوند و صلوات می‌فرستند. اینها می‌گویند روش‌نگران یک وصله ناجور است که به عبای کهنه ماجور نمی‌اید. قبله‌نما روش‌نگران «اینتربیت»، دانشگاه «زوسيو»، یا بنیاد فرهنگی-هنری «فراهوله»، در هلنند را نشان می‌دهد و قبله‌نمای ما خانه‌ای سنگی در حجاز را.

از میان این آفایان روش‌نگران هستند کسانی که هیئت‌خیال می‌کنند دعوا سر لحاف ملأت و بنابراین، همه‌اش دنیا یک «اینتربیت» می‌نتریت، و یا بنیادهایی چون «فراهوله» می‌گردند که شکایت ما را بدانجا ببرند که «ای هوارا در ایران روش‌نگران را به هیچ نمی‌گیرند و برای آنها تره هم خرد نمی‌کنند». و ممکن است همین مقاله را نیز به عنوان مدرک با خود ببرند و کسی هم نیست که به آن اجنبیها بفهماند که: «در این طرف کره زمین، و بخصوص در این منطقه شرق میانه، اصلاً روش‌نگران در تقدیر تاریخی ملت نقشی ندارند؛ نه آنها مردم را می‌فهمند و نه مردم آنها را. به خلاف مغرب زمین که در آنجا روش‌نگران یک جریان تاریخی است که بدی‌خوب، ببیند فعالی بین آنها و مردم وجود دارد، در اینجا روش‌نگران، ادم منفعی است که اصلاً محلی از اعراب ندارد. کسی نیست به آن اجنبیها بفهماند که در اینجا آنچه هنوز در میان مردم زنده است اشعار رثایی «محتشم کاشانی» است نه معراهی آقای «احمد شاملو»؛ در اینجا کتاب «طوبا» و معنای شب، سه بار تجدید چاپ می‌شود اما یک نسخه از آن هم در خانه‌های مردم نیست. کسی نیست به آن اجنبیها بفهماند که در اینجا سرنوشت روش‌نگران به مرگی تدریجی ختم می‌شود که حشی «علی جوفی» آقای مهرجویی هم از عهد نجات او برضمی‌آید.

فیلم «همون»، هم مخاطبی در میان مردم نداردو جز در میان افرادی که هریک به نوعی و تا حدی این زبان تفهم و تفاهم روش‌نگران را می‌فهمند فروش ندارد، و اینها نیز غالباً «اهل ادا» هستند.

با آنها داشته‌ایم نینجامد. «کپسول عرفان» و بهتر بگوییم، «کپسول تصوف»، راه حل خلیخی خوبی است، چرا که ظاهر و باطن و صورت و معنا را در یک کپسول واحدی جمع می‌کند که کامل‌بی خطر، است، نه مثل کبریت‌های ایرانی. از همین‌جاست که انواع و القسم عرفانها منشا گرفته‌اند، مناسب برای همه انواع سلیقه‌ها. و برای ما هم، «عرفان درویش جاویدان»، که مریدانی خوش آب و رنگ مثل خانم گوگوش داشت و یا عرفان آن «خانم پریسا»، که خلیلی از دیدنارهارا هم دچار شک کرده بود که: «نکند دنیا و آخرت را واقعاً می‌شود جمع کرد و ما غافلیم!»، عرفانهای مختلف دیگری هم در شعر نو و سبید و نفاشی مدرن و موسیقی اصیل و سینما و غیره ظهور کرده بودند که حشی شاه و شهبانو و ولی‌عهد هم از آن بی‌نصیب نمانده بودند!

اگر مکس بهترین ناقل میکری است، «توريست»، ها بهترین ناقل این «عرفان زمکی»، بودند: آنها چهره‌ای مسخ شده از باطن‌کرایی شرقیها را به اروپا و آمریکا می‌برند و هر روز بیغمبری را از یک کوشش مبعوث می‌کرند و مذاهی به همراهی اوردنده سلاط رئاتکارنگی بود از بودیسم و زن و هندوئیسم و کنفوویسوس و... ملتها از نوع وسترن - یعنی غربی - که از یک طرف ظاهرانه ایناز به معنویت «را که در همه انسانها هست ارضاء می‌کرد، اما از طرف دیگر، کامل‌بی‌خطن، بود و معارضه‌ای جذبی با غرب داشت... و باز هم این مذاهی عرفانی جدید توسط مکس توریسم و پشنه آنوفل انتشارات به همان کشورها وارد می‌شد و جوانان سرکردن از همه جا بی‌خبر را که از همان آغاز زیر «سرپوش نامه‌نی فرهنگ غربی، که توسط شبکه‌های جهانی ارتباطات و تبلیغات ایجاد شده‌اند، به دنیا می‌آیند و در زیر همان سرپوش به بلوغ می‌رسند» می‌فربیند. عرفان سرخبوستی آقای «کارلوس کاستاندا»، هم از همان بیماریهای که توسط پشه‌های آنوفل انتقال می‌باید. در این انواع عرفانها همیشه یک اصل مشترک است و آن این است که «نقض» به نفع «دنیا»، و به عبارت بهتر به نفع «سلطه جهانی غرب» «مصادره می‌گردد و از آن پس دیگر برای رسیدن به نقض، ادم لازم نیست که حتماً ملتزم به دین و احکام آن باشد. این نوع نقض و عرفان را باید در واقع وارونه نقض دانست: یک معنویت وارونه که با هنرمند زندگی جمع می‌شود.

در غرب، دین یک امر کامل‌وجدادی و شخصی است و به تعداد انسانها می‌تواند خدای شخصی وجود داشته باشد و این نوع اعتقاد به خدا، از آنجا که با هیچ التزام و تعهد اجتماعی هم همراه نیست، طوفان بسیاری دارد. تمدن اروپایی در طول این دو قرن اخیر، با همین شیوه‌ای که عرض شد، همه ادیان و مذاهی را به نفع خود مصادره کرده است و اسلام آمریکایی هم

جلسه‌ای می‌گذاشت و مفاهیم بسیار سختکنین (۱) فیلم را برای آنها تفسیر می‌کرد... خوب، حالاً که دیگر کار از کار گذشته است. اما چرا جهان سومی‌ها «همون» می‌سازند؟ باید درباره این سوال خوب فکر کرد، چرا که سرفوشت ما به این جواب بستگی مستقیم دارد.

جواب را باید در گذشته تاریخی ملت‌های این طرف کره زمین جستجو کرد و وضع گذونی آنها در برابر این تعدد اروپایی که می‌خواهد فرهنگ و تاریخ همه ملت‌های دیگر را مثل مربای همیج روی کره پاستوریزه و نان نشست شده بعلد و بخورد... و خوب، در خلیلی جاما ملت ترکیه و زاپن موقق هم شده است. فرهنگ و نظام اجتماعی این ملت‌ها یا مثل چین و زاپن گوایش به یک بساط‌کرایی مخفی، داشته و یا مثل غالب ملت‌های شرق میانه بر «ادیان الهی» بنا شده است و در هردو صورت، تعدد اروپایی برای مصادره فرهنگ و تاریخ این ملت‌ها می‌باشد راهی را در پیش می‌گرفته که کار به مقابله‌هایی جذبی از آن نوع که مادر این سالها

در این طرف کره زمین و
علی‌الخصوص در این
منطقة شرق میانه اصلًا
روشنفکرها در تقدیر
تاریخی ملت نقشی
ندازند؛ نه آنها مردم را
می‌فهمند و نه مردم آنها
را. به خلاف مغرب زمین
که در آنجا روش‌نگری
یک جریان تاریخی است
که بد یا خوب پیوند
فعالی بین آنها و مردم
وجود دارد... در اینجا
کتاب «طوبا و معنای
شب» سه بار تجدید
چاپ می‌شود اما یک
نسخه از آن در خانه‌های
مردم نیست.

■ عرفان

«علی‌جونی» مشابه ژنریک عرفان شرقی است که اروپاییها برای روشنفکران جهان سوم ساخته‌اند

با شریعت حقیقی در بحبوحه روی آوردن انسانهای سراسر جهان به مذهب، در برابر این مذهبی که راه خود را با شمشیر می‌کشاید، غرب در جستجوی کوچه معنویتی است که به یک هیچ آباد بی‌ضرر و بی‌خطر ختم شود و از این لحاظ هم فیلم «هامون»، هم فیلم «مادر»، هم مخصوصاً «هامون» - مسیری را طی کرده‌اند که فرهنگ جهانی برایشان ترسیم کرده است: یک عرفان منفعل در برایسر عرفان سنتی‌شده. «عرفان علی‌جونی» مشابه ژنریک عرفان شرقی است که اروپاییها برای روشنفکران جهان سوم ساخته‌اند. روشنفکر جماعت هیچ تعلقی به شرق و ساحت عارفانه آن ندارد و اکنون هم قرار است روزی این «مرض و استگی و غریب‌گی فلاکت‌بار» ما حل شود، نسخه‌اش را باید آقای «کارلوس کاستاندا» بنویسد. سر اینکه جناب «هوشی میهن» اینقدر در میان روشنفکران جهان سوم محبوب بود نیز همین است که عموم «هو» هم عارف بود و هم کهونیست (!)... و خوب، از عجایب مشایخ طریقت روشنفکری یکی هم آن است که می‌توانند چیزهای متناقض را با هم جمع کنند و البته این دیگر جمع نیست، تفریق است و همان‌طور که کفتم وقتی باطن عرفان را از دین تفریق کنید، چیزی که برجای می‌ماند یک‌جور مذهب خانقاہی است که با جلوی چرب و چیلی و کباب‌برگ و سیکار وینستون و کنیا سهستانه و دن خوان و جی. دی. سالینجر و تفسیر عتیق نیشاپوری و امامزاده ابراهیم و تارو و تنبورو... جمع می‌شود. این همان «کپسول ژنریک عرفانی» است که هامون از ترس و لرز شریعت سنتی و روضه‌خوانی و قربانی کردن و خون و کفن و حسین حسین... بدان پنهان می‌آورد: «علی‌جونی» کنار سقاخانه ایستاده است و وقتی هامون کوچولو از میان

نیست. سعی شده که والعیتر و ملموس‌تر و تازه‌تر باشد....

آقای «علی‌حاتمی» هم در فیلم «مادر»، خوش‌باوارانه، خارج از باع هذیانهای اگریستان‌سیالیستی آقای هامون، تمدن اروپایی و عرفان را در وجود شخصیتی به نام «جلال الدین» جمع کرده که یک صندوقدار بلند است. کشک خانگی عرفان و سوب قلچ ریک زندگی غریب‌زده! نام این آقا هم «جلال الدین»، انتخاب شده تا نشان دهد که «مولوی»‌های این عصر یک چندین کسانی هستند. خود آقای «حاتمی» هم در مصاحبه گفت: «پرسنونازها همه آشنایند اما هیچ کدام سنتی و کلیشه نیستند. یک عارف دائم، عرف امروزی‌تر، اما این عارف به شکل عرفای روز انکشتر عقیق به دست ندارد یا پیراهن سفید بی‌یقه به تن ندارد، بلکه بر عکس یک صندوقدار بلند است که مرتب هم با حساب و کتاب و سروکار دارد».

روشنفکر جماعت، آدمهایی سطحی هستند و به جلد کتابها و نامشان بیشتر از خود کتابها اهمیت می‌دهند. آنها معتقد به سطح هستند و هرجه سطحی است و با سطحی نکری روشنفکری مناسب است. «اسم، کتابها را با یکدیگر رد و بدل می‌کنند تا خود کتابها را. این همه که این آقایان سعی در مصلادره عرفان به نفع خودشان دارند برای آن است که این تنها طریقی را که ملل این طرف کره زمین برای زندگاندن و حفظ استقلال و مبارزه با تاراجکران از برق چشم و موطلایی دارند از آنها بگیرند. عرفان، روح و حقیقت دین است و بدون آن «شریعت»، همان چیزی می‌شود که اکنون در عربستان سعودی به اسم اسلام حاکمیت دارد؛ یعنی اسلام آمریکایی؛ ظاهری از شریعت که با همچیز جمع می‌شود جز

ادای فکر کردن، ادای فلسفه، ادای عرفان و حتی ادای عشق و ایمان، درست مثل «حمدی هامون»، که در ملاقاتش با «مهشید»، در کتابسرای گذایی، هم آسیا در برایسر غرب، را به او می‌دهد و هم «ابراهیم در آتش»، و چند کتاب دیگر از جمله کتاب «رفانی و زونی»، نوشته «جی. دی. سالینجر»، را که نماینده نسل جدید نویسندهای آمریکا در دهه هشتاد بود، و این کتابها هم هیچ ارتباطی با هم ندارند...

اما این فقط بیماری آقای هامون نیست: آن روشنفکر واژه دیگر، «علی‌حاتمی»، هم به همین بیماری مبتلاست. او از عرفان و درویش مسلکی آش شلغم شوری‌بایی ساخته است که در آن تارو و تنبور و «لانوتسه» و «ذن»، و «بودا»، و «قرآن»، و «یوگا»، و «حق‌حق و هوهو»، و «آریتینکتور»، و «کی‌برکه کاره»، در کمال صلح و سلم، گذار هم در پختن یک آش واحد شرکت داردند. همه چیز و همی است و در حد ادا و اطوار، و اکر آقای مهرجویی کتاب خوب «آسیا در برایسر غرب»، را خوانده بود، هر چیز به اینجا نمی‌رسید که بخواهد باطن گرامی شرقی و تحکیلوژی مدرن را با هم جمع کند و بیام فیلم را در کتاب «ذن» و روشن‌نگهداری موتورسیکلت، - که «علی‌جونی» به هامون می‌دهد - القا کند. این تلقی از عرفان (!) برای روشنفکران ما بسیار آشنا و ملموس است و بگذارید یک بار دیگر و در کمال صراحة عرض کنم که «ادا است و غیر از ادا هیچ.

خود آقای مهرجویی در مصاحبه‌اش با نشریه روزانه جشنواره فجر - شماره دهم - گفته بود: عارف‌فیلم، «علی‌جونی»، خودش هامونی بوده و دوران مشابهی را گذرانده؛ مطلع بوده و حالا به آرامش و ثبات رسیده. کلیشه‌ای از یک مُرسوم این روزها به عنوان نمونه‌ای از عرفان زده جدید

جماعت عزاداران فرار می‌کند. او را بغل می‌کند و پناهش می‌دهد. «بغل علی جونی» سمعل همان بزرخی است که تاراجکران ازرق چشم موطلایی می‌خواهند مارا به درون آن برآورند تا دست از این عرفان ستهنده برشور و شمشیر بسته برد اریم. و روشنگرانی مثل مهشید و حتی علی جونی یک سیستم فکری دست و پاشکسته و التقاطی. اما با ظاهری موجه برای خود کیر می‌آورند و به آن اویزان می‌شوند تا از عاقبت «نهیلهیسم مژمن» در اسان بمانند... آقای هامون باید به علی جونی اویزان شود و کسی نیست به او بکوید: «خود علی جونی پا درهواست: این یک حالت «ثبات

نایابیدار است که بالآخره تقش درمی‌آید. مگر چهارپایه را تا کی می‌شود روی سیپایه نگه داشت، عجیب است که «آقای سروودی» هم که در ای ایران، غایبند روشنگران و هنرمندان است، کارش بالآخر به ساقاخانه و زیارتگاه و شمع نذری و تمثالهای قهودخانه‌ای می‌کشد! همه آقایان به راه حل‌های مشترکی رسیده‌اند و باید تطهیر شوند!

هامون مثلاً در حال نوشتن رساله‌ای در باب «عشق و ایمان» است و فیلم هم می‌خواهد وانمود کند که او به همان «تردیدی»، که در کتاب «ترس و لرز» کی‌برکه کارد وجود دارد رسیده است و حال آنکه آقای هامون اصلًا کتاب را نخواهد و فقط پز خواندن می‌دهد. کسی که روشنگرانی را بشناسد می‌داند که روشنگرانی فقط یک «زست» است، یک زست متفرگانه.

کی‌برکه کارد، یک متفسر مؤمن مسیحی است که از فلسفه «عمور» کرده و به مسیحیت رسیده است: به عمق و روح مسیحیت، نه ظاهر آن. کتاب «ترس و لرز» که ظاهراً محور فیلم «هامون» است کتابی است درباره حضرت ابراهیم. در این کتاب مسئله قربانی کردن اسماعیل (اسحاق، به روایت تورات) به دست حضرت ابراهیم با عقل فلسفی مفروز برسوی نجات ندارد و آنچه درباره ابراهیم می‌توان گفت فقط این است که یک «جهش ایمانی» برایش رخ داده است... اما آقای هامون درنیافتد است که اولین قدم برای رسیدن به این جهش ایمانی، «ایمان اوردن به خدا» است.

این رسماهی است که همه اعمال ابراهیم را به یکدیگر بیوند می‌دهد که اکنون اندکاسته شود. اصلًا عمل حضرت ابراهیم در قربانی کردن اسماعیل، قابل توجیه عقلانی و عقلایی نیست که نیست. عقل فلسفی چرکه‌ای است که فقط بدل است دودوتنا چهارتا کند. این عقل، «اقتصاد» را خوب می‌فهمد اما با «ایمان» میانه‌ای ندارد. ولی آقای «هامون» که با این همه ناآشناسست و حتی اسلام را هم در هیئت یک سامورایی می‌بیند که گردن سامورایی ژاپنی را با شمشیر می‌زند، از کجا بداند که کلید همه ماجرا در ایمان به خداست؟ ابراهیم می‌خواهد امر خدا را درباره قربانی کردن اسماعیل اطاعت کند، هرجند احتمالاً با عقل خودش هم این کار چندان موجه نیست. اما همه راز جهش ایمانی ابراهیم در همین «اطاعت از سر عشق و ایمان به خدا» است و خلاف تصور آقای مهروجی، اسماعیل هم مخالفتی ندارد و در برابر بدر خود تسلیم است. اما «هامون» به این نتیجه می‌رسد که ابراهیم این کار را انجام داده است تا «معشوق خود را تسخیر کند و او را بخدست بیاورد»... همین توهمند است که او را در جستجوی تفک شکاری پدربرزی به خانه قدیمیشان می‌کشاند تا با کشتن مهشید او را از آن

■ چرا جهان سومی‌ها «هامون» می‌سازند؟ باید درباره این سؤال خوب فکر کرد.

این همه که این آقایان سعی در مصادره عرفان به نفع خودشان دارند برای آن است که این تنها طریقی را که ملل این طرف کره زمین برای زنده ماندن و حفظ استقلال و مبارزه با تاراجگران ارق چشم و موطلایی دارند از آنها بگیرند. عرفان، روح و حقیقت دین است و بدون آن «شريعت» همان چیزی می‌شود که اکنون در عربستان سعودی به اسم اسلام حاکمیت دارد یعنی اسلام آمریکایی.